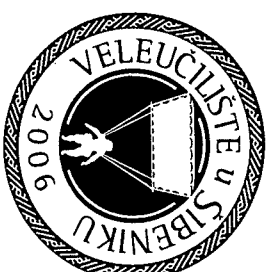

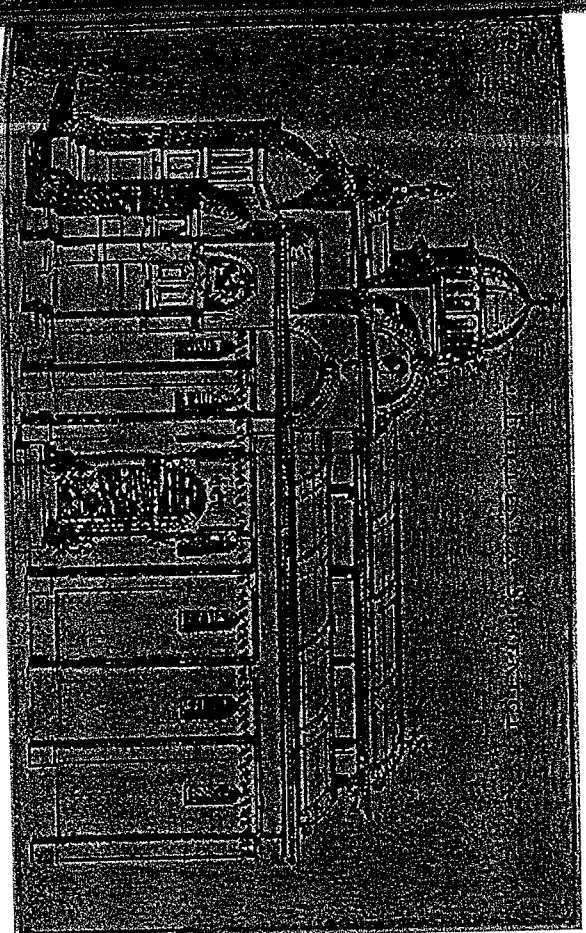
VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU

ISSN 1846-6656

UDK 34

ZBORNIK RADOVA VELEUČILIŠTA U ŠIBENIKU GOD. 4. BROJ 1-2 / 2010.

ZBORNİK RADOVA VELEUČILIŠTA U ŠIBENIKU
COLLECTED PAPERS OF ŠIBENIK COLLEGE
Nakladnik / Publisher
VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU

Uredništvo / Editorial Board: Prof. dr. sc. Marko Radačić, prof. dr. sc. Damir Aviani, dr. sc. Zdravko Peran, prof. visoke škole, dr. sc. Mirko Klarić, mr. sc. Marija Boban, mr. sc. Petar Gardijan, mr. sc. Danijel Mileta, Frane Urem, dipl. ing., Zorana Bačelić, dipl. oec., Anita Grubišić, dipl. oec., Martina Ljubić, dipl. ing.

Međunarodno uredništvo/International Editorial Board: Prof. dr. sc. Marc Gjidara (Dean of Faculty of law and economics, Panthéon-Assas, Paris2, Paris - France), Prof. dr. sc. Ivan Pavlović (University of Mostar Faculty of Economics, Mostar – Bosnia and Herzegovina), Doc. dr. sc. Božo Grafenauer (University of Maribor Faculty of Law – Maribor, Slovenia)

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Prof. dr. sc. Marko Radačić

Tehnički urednik / Executive Editor
Mr. sc. Marija Boban

Tajnica uredništva / Editorial Secretary
Dijana Novaković, dipl. oec.

Adresa Uredništva / Address of the Editorial Board
Elektronički Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku, Trg Andrije Hebranga 11, Hrvatska;
tel: 385 - (022) 311-060; faks: 385 -(022) 216-716
E-mail: zbornik@vus.hr
Web: www.vus.hr

Naklada: 150 primjeraka

Časopis izlazi u 4 broja godišnje (cijena dvobroja 100 kn). Narudžbe slati na adresu Uredništva s naznakom „za Zbornik radova“, a cijenu uplaćivati na žiro-račun broj 2407000-1100162339

Grafička priprema i tisak:
Tiskara Pečarić & Radočaj, Karlovac

ZBORNİK RADOVA
VELEUČILIŠTA U ŠIBENIKU

GOD. 4 – BROJ 1-2/2010,

SADRŽAJ

Prof. dr. sc. Stanko Geić, Pred. Jakša Geić, prof., Goran Čortlika, mag. oec EKOTURIZAM I ODRŽIVI TURISTIČKI RAZVITAK Izvorni znanstveni rad	7 - 29
Doc. dr. sc. Žaklina Harašić JEZIK USTAVA Izvorni znanstveni članak	31 - 52
Prof. dr. sc. Zlatko Česić, Ivana Papac, dipl. iur. POSEBNA MANJINSKA PRAVA U DRUŠTVU S OGRAIČENOM ODGOVORNOSTU Prethodno priopćenje	53 - 66
Dragan Zlatović, mag. iur. PRAVNI ASPEKTI TOPOGRAFIJA POLUVODIČKIH PROIZVODA Pregledni članak	67 - 80
Dr. sc. Mili Razović ZADOVOLJSTVO TURISTA KVALITETOM USLUGA I CIJENAMA I MEDIJSKA PREZENTACIJA Pregledni članak	81 - 111
Iva Hajduković, dipl. oec., Tanja Radić Lakoš, dipl. ing. ODRŽIVA POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA KAO ODGOVOR NA DEGRADACIJU TALA Pregledni članak	113 - 123
Dr. sc. Ante Čorkalo, Ivica Smoljo, dipl. ing. UVODENJE SUSTAVA UPRAVLJANJA KVALITETOM - ČIMBENIK U FUNKCiji POVEĆANJA I UNAPREĐENJA KVALITETE Stručni članak	125 - 139
Igor Dobrača, dipl. oec., struč. spec. inf. KORIŠTENJE ELEKTRONIČKE POŠTE U MARKETINGU (E-MAIL MARKETING) Stručni članak	141 - 147
Ivana Papac, dipl. iur. NASTANAK MALOLJETNIČKE DELIKVENCije (OBlici I PREVENCIJA) Stručni članak	149 - 156

Jerko Acačin, dipl.ing.	
SMJERNICE ZA IZRADU FINANCIJSKO-KNJIGOVODSTVENIH PROGRAMA	
Stručni članak	157 - 161
Anita Mrčela dipl.ing.agr., Mr. Marijan Sekso	
PROMOCIJA ZDRAVE HRANE - MASLINOVO ULJE	
Stručni članak	163 - 177
Anita Prelas Kovačević, dipl.oec., Maja Vretenar, dipl.oec.	
KONCEPT CJELOŽIVOTNOG OBRAZOVANJA I NJEGOV UTJECAJ NA STUDENTE DRUGE ŽIVOTNE DOBI	
Stručni članak	179 - 197
v. pred. mr. sc. Ivana Plazibat, Ružica Česić, bacc. oec.	
DOKUMENTARNA NAPLATA (INKASO)	
Stručni članak	199 - 213
Mr. sc. Sandra Mrvica Mađarac	
FRANŠIZNO POSLOVANJE U RH	
Stručni članak	215 - 222
Valentina Vinšalek Stipić, dipl. oec.	
KAKO I POD KOJIM UVJETIMA ULAGATI U OVTVORENE INVESTICIJSKE FONDOVE	
Stručni članak	223 - 242
Vesna Slavica, dipl. oec.	
LABORATORIJSKO OKRUŽENJE SUVREMENOG MARKETINGA	
Stručni članak	243 - 254
Prof. dr. sc. Marko Radčić	
KRONIKA:	
PROGRAM I RAZVOJ VELEUČILIŠTA U ŠIBENIKU¹	
PROGRAM RADA DEKANA ZA MANDATNO RAZDOBLJE (2010.-2013.)	255 - 262

Prof.dr.sc. Stanko Gečić
Pred. Jakša Gečić, prof. ²
Goran Čorlika, mag.oec.³

EKOTURIZAM I ODRŽIVI TURISTIČKI RAZVITAK

Izvorni znanstveni rad
UDK: 338.48 : 504
„U budućnosti se ne bojimo za turisti-
zam, strah nas je čovjeka“ (Vukonić B.1994)

Održivi razvitak i u tom kontekstu selektivni vid ekoturizma izuzetno su aktualni za buduću globalni gospodarsko-turistički napredak, a posebice suvremeni razvoj Hrvatskog turizma. Ova teme biti će operacionalizirana kroz slijedeću operativnu maticu:

- Teorijski pristup ekoturizmu u kontekstu sagledavanja ekoturizma kao najaktualnije selektivne vrste turizma. To pretpostavlja utvrđivanje temeljnih komponenti i principa ekoturizma u turističkoj destinaciji radi zadovoljavanja ekoturista za sjedištavanje s prirodom i izvornom kulturom lokalne zajednice nakon zamornog urbanog života svakodnevnice.
- Suvremeni ekološki pristupi i društvu i ekoturizmu biti će prezentirani kroz kritičke prikaze odnosa lokalnog pučanstva i turista prema okolišu te potrebu samoregulacije i racionalne organizacije društva, poštivajući zakonitosti i ograničenja čimbenika kao što su „bumerang učinak“, prihvatni kapacitet, održivi razvitak i sl.
- Stanje i perspektive ekoturizma u Hrvatskoj prezentirati će se kroz analizu dostignutog razvika hrvatskog ekoturizma, uz sagledavanje nedovoljne iskorištenosti njegovih potencijala radi preclerane orijentacije na primorski odmoristi turizam.
- Razrada koncepta održivog turizma u ekoturizmu koji pretpostavlja turizam temeljen na ekonomskoj, ekološkoj i društvenoj održivosti skladno poveži za održivi razvitak turizma usvojenoj na Svjetskoj konferenciji WTO o održivom razviku turizma, te brojnim drugim međunarodnim dokumentima koji aktualiziraju problematiku važnu i za razvoj turizma i njegovih pratećih djelatnosti u Hrvatskoj.

Ključne riječi: ekologija, ekoturizam, održivi razvitak, bumerang učinak, prihvatni kapacitet

¹ Prof.dr.sc. Stanko Gečić – izv.prof., predsjednik Zavoda za Vanjsku trgovinu i međunarodna putovanja i voditelj Diplomskog studija Ekonomija- Trgovinsko poslovanje, te profesor turističko-kulturoloških kolegija na Centru, te Ekonomskom fakultetu u Splitu na prediplomskom diplomskom i doktorskom studiju.

² Predavač - Sveučilišni studijski centar za stručne studije - SPLJT

³ Asistent - Sveučilišni studijski centar za stručne studije - SPLJT

1. TEORISKI PRISTUP EKOTURIZMU

Kao i kod drugih selektivnih formi suvremenog turizma, tako su i u poimanju ekoturizma, u teoriji i praksi, prisutna brojna određenja i koncepti koji sami po sebi ukazuju na činjenicu aktualnosti, ali i izuzetne razvojne dinamike ovog iznimno popularnog vida turizma u okviru sofisticiranih potreba suvremene turističke potražnje. Pri tome već dugo znanstvenici različitih disciplina ističu potrebu zadržavanja prirode onakvom kakva jest jer je **sustav prirode sam po sebi održiv**, što se traži i u selektivnom turizmu posebice kroz forme i oblike eko turizma.

Na tragu ovakvih razmišljanja su i brojni autori definicija ekoturizma u kojima oni praktički nalaze „modus vivendi“ između pojedinca i društva, društva i prirode, te sve više potrebu promjena aktualnih sociokulturnih vrijednosti, uočavajući da sveopća ekološka kriza koju može potencirati i neodgovorni turistički razvitak, šteti prirodi te prirodin ali i sociokulturnim sustavima u njenom okruženju. [Cliftić, 1994.]

Međunarodni savez nacionalnih parkova i parkova prirode-FNNPE, organizacija posebice zainteresirana za održivi razvitak ekoturizma, stoga prihvaća sveobuhvatnu definiciju A. Travisa (2000.) kojoj se priklanja i Svjetska unija očuvanja prirode (IUCN): „**Ekoturizam je putovanje i posjet krajevima s relativno očuvanom ili neaktinom prirodom, uz odgovornost prema okolišu, a kojim se potiče očuvanje prirodnih ili kulturnih vrednota uz minimalan utjecaj na okoliš, te praktično uključivanje lokalnog pučanstva.**“

Učestale rasprave i znanstvene studije od devedesetih na ovamo dovele su do relativnog suglasja i o temeljnim komponentama ekoturizma koji:

- doprinosi očuvanju bio-raznolikosti
 - održava dobrobit lokalnog pučanstva i poduzetnika
 - uključuje iskustvo tumačenja, uz adekvatnu interpretaciju i edukaciju
 - pretpostavlja odgovorno djelovanje na strani turista i turističkog gospodarstva
 - usmjerava se k manjim grupama od strane manjih poduzetnika
 - zahtijeva najmanju moguću potrošnju neobnovljivih resursa.
- Wood M.E. (2002.) definira „**Ekoturizam kao odgovorno putovanje i boravak u prirodi, kojim se čuva životna sredina i održava dobrobit lokalnog stanovništva.**“
- Ovo određenje logično zahtijeva i specifično **upravljanje te planiranje** u sferi ekoturizma što pretpostavlja :
- specijalizirani marketing prema odgovarajućim odabranim segmentima potražnje
 - posebne upravljačke sposobnosti u postupku s posjetiteljima zaštićenih prostora
 - vodičke usluge interpretatora prirodne i kulturne baštine u lokalnoj zajednici
 - pozornost prema lokalnom pučanstvu, informiranost, edukaciju i njihovo uključivanje u ekološke programe.

Međunarodno društvo ekoturizma (TIES) sukladno brojnim studijama o ekoturizmu usvaja nekoliko temeljnih principa ekoturizma danas prihvaćenih od nevladinih organizacija, vlada, znanstvenika te lokalne zajednice diljem svijeta, koji podrazumijevaju:

- minimiziranje negativnih utjecaja na prirodu i kulturu zaštićenog lokaliteta,
- obavezovanje posjetitelja o važnosti zaštite okruženja,
- odgovorno poslovanje i suradnja s lokalnim vlastima i zajednicom radi svekolike koristi i zaštite prirode te antropogenih vrednota,
- ostvarivanje prihoda od upravljanja i valorizacije zaštićenim resursima,
- potreba izrade prostornih planova i planova upravljanja ekodestinacijom,
- kreiranje odgovarajućih studija zaštite i upravljanja te monitoringa radi minimiziranja popratnih šteta,
- optimalizacija izravnih i posrednih ekonomskih koristi za nacionalnu i lokalnu zajednicu, uz adekvatan povrat ekološke rente zaštićenom prostoru,
- težnja da se ne prelazi izračunati „*carrying capacity*“ zaštićene zone, određen temeljem suglasja lokalne zajednice i znanosti,
- oslanjanje na tradicionalnu lokalnu infrastrukturu i maksimalno uklopavanje u prirodnu i kulturnu sredinu okruženja [CenORT, 2002.].

Meksički turistički znanstvenik Cebalos-Lascurrean (1990.) smatra kako ekoturizam u zaštićenim područjima sudbinski ovisi o primjerenom zakonodavstvu i **upravljanju**(mendžmentu), što sprječava moguće ozbiljne štete. Pritom lokalno pučanstvo u prostornim gabaritima zaštićenih područja upravo u održivom ekoturizmu nalazi novu ekonomsku alternativu.

Iskustvo što ga ekoturisti traže u prirodinim egzotičnim mjestima jest sjedinjavanje s prirodom i izvornom kulturom te istinski udaljavanje od zamorne svakodnevnice urbanog života. Izvorni Rausseauov poziv prirodi i u suvremenim uvjetima za brojne ekoturiste znači vraćanje svojim korijenima ili bukvalno traženje sebe i svojih izvora izgubljenih u vremenu, prostoru te složenim sociokulturnim odnosima suvremene civilizacije.

Očuvanje prirodnog i kulturnog okoliša znanost pa i legislativna praksa u mnogim zemljama i regijama razvijenog ekoturizma smatra preduvjetom uspješnog razvika ekoturizma, za što treba donijeti te operacionalizirati odgovarajuća univerzalna načela i standarde. U tom kontekstu, osim definiranja same pojave i usuglašavanje oko temeljnih principa na međunarodnom planu, razvija se čitav niz modela s formalnim kodeksima i smjernicama za uspješnu djelatnost ekoturizma u relevantnim turističkim regijama kao što su primjerice:

- Operativni primučnik za alternativni turizam u južnoj Indiji
- 10 zapovijedi ekoturizma Američkog udruženja putničkih agencija
- Turistički kodeks Himalaje
- Smjernice za turoperate Udruženja američkih prirodnjaka
- Kodeks posjetitelja Arktika
- Certifikat ekoturističke održivosti Kostarike... [Travis A., 2000.]

Ekoturizam podrazumijeva sve forme turizma vezane uz prirodu te je motiviran odgovornošću prema prirodnoj i kulturnoj okolini uz nastojanje da se održivim korištenjem ovih resursa kontinuirano doprinosi lokalnom gospodarstvu. U te svrhe razvijeni su ili se koriste već postojeći organizacioni sustavi što podrazumijeva i edukaciju o značenju okoliša u kontekstu globalnog koncepta održivog razvika.

Ekoturizam kao koncept turističke valorizacije i zaštite prirodnih i kulturnih resursa po konceptu održivog turističkog razvika je u posljednje vrijeme jedna od najaktualnijih selektivnih vrsta turizma u svijetu. Makar se prema ostvarenom prometu, i prihodima još ne može mjeriti sa masovnim «Triple S» oblicima turizma, njegova važnost kao svojevrsnog promotora promjena u turizmu i uloga u očuvanju resursa znatno su veći nego kod ostalih oblika turizma (Klarić Z., Gatić P.: 2006.).

Tu važnost potvrđuje i činjenica da je 2002.god. bila proglašena godinom ekoturizma kada je održan cijeli niz znanstvenih i stručnih skupova o toj temi. U tom smislu i svjetski ekoturistički sastanak na vrhu (World Ecotourism Summit) u kanadskom Quebecu, posebice naglašava važnost ekoturizma u budućoj svjetskoj turističkoj ponudi zasnovanoj na konceptu održivog razvika.

Ekoturizam se u principu koncentrira na manje skupine posjetitelja kojima usluge pružaju mala specijalizirana lokalna poduzetništva. Naglasak je posebice na zaštiti prirodnih zona o kojoj se educiraju i turisti i oni koji im omogućavaju boravak. Oni su posebice u nerazvijenom svijetu nedovoljno educirani te im se u razviku ekoturizma najčešće od relevantnih svjetskih a posebice europskih institucija nastoji pružiti pomoć za obrazovanje pa i sredstva za primjereni ekološki turistički razvitak izuzetno atraktivnih regija.

Aspekti ekoturizma kroz formu «triple E» koji poštuju ekološke, etičke i ekonomske kriterije pretpostavljaju pozornost prema sljedećim elementima:

- ekološki: otpaci, energija, voda, opasne materije, buka, kvaliteta zraka, opća zaštita životne sredine,
- ekonomski: lokalna zaposlenost, lokalni resursi, prosperitet zajednice, -etički: zaštita prirodnih atrakcija, lokalne kulture i baštine, te kvaliteta kroz zadovoljstvo turista.

U kontekstu razvika alternativnih vidova turizma glede scenarija eko-turizma L. Petrić (2002., 171) iznosi neke kritičke opservacije u teoriji i praksi gdje se ponegdje prenaglašava ekološka i sociokulturna sfera, a ekonomsko politički aspekti koji mogu osigurati sredstva za zaštitu prirodnih resursa, bivaju zapostavljeni.

To bi po autorici moglo biti aktualno za strogo zaštićena područja, ali u ostalim lokalitetima neophodno je pronalaženje kompromisa na korist prirodnog okruženja ali i lokalne zajednice i zaposlenika, suklačno scenariju održivog razvoja i realne procjene prihvatnog kapaciteta lokaliteta.

Početak povijesnog razvoja ekoturizma u svijetu može se vezati uz osnivanje prvih nacionalnih parkova prije više od 130 god. Iako se tada još nije koristio pojam ekoturizam, upravo su nacionalni parkovi odigrali bitnu ulogu u postizanju glavnih ciljeva

ekoturizma, a to su ekološka edukacija posjetitelja i lokalnog stanovništva, te zaštita prirodnih područja uz postizanje određene ekonomske koristi (Klarić Z., Gatić P.: 2006. 152)

Posljednjih 20-30 godina bilježi se rastući interes turista za ekologiju a posebice prirodni okoliš i njegovu zaštitu, a stavovi prema vrijednostima okoliša mijenjaju se i kod lokalnog stanovništva. Poticanje razvoja turizma pa i njegovih selektivnih oblika bez planiranja i određivanja normi ponašanja i kapaciteta održivosti resursa te kontrole razvoja, odnosno menadžmenta resursa, može u konačnici rezultirati vrlo negativnim posljedicama.

Stoga se ekoturizam javlja upravo kao jedan od odgovora na negativne posljedice koje je stvarao masovni turizam u prirodnim područjima i kao rezultat sve veće svijesti o nužnosti zaštite prirode.

Turizam u zaštićenim područjima stvara nesumnjive koristi ali donosi i popratne štete. Ovi učinci u međusobnoj su interakciji na različite načine. Potencijalne koristi od turizma u zaštićenim područjima su: porast zaposlenja za lokalno stanovništvo, porast dohotka, stimuliranje i diversifikacija lokalne ekonomije, poticanje lokalne proizvodnje, doprinos očuvanju prirodnog i kulturnog naslijeđa, podrška istraživanju i razvoju dobrih ekoloških navika, podrška ekološkoj edukaciji posjetitelja i lokalnog stanovništva itd.

Negativni učinci proizlaze iz samih turističkih posjeta, kojima se međutim može održivo upravljati, a time ih i umanjiti. Troškovi i štete od turizma u zaštićenim područjima poprimaju najčešće tri osnovna oblika:

- financijsko-ekonomski (porast troškova sigurnosti, zapošljavanja dodatnog osoblja i gradnja objekata potrebnih turistima itd.),
- društveno-kulturni (različiti konflikti između turista, ciljeva turističkog razvoja i rezidenata) te
- ekološki troškovi-štete (degradacija okoliša, gubitak bioraznolikosti itd.).

Uloga zaštićenih prostora ima sve veće značenje u razvoju suvremenog selektivnog turizma. Ova se tvrdnja može potvrditi i brojkama koje su predstavljene u Institutu za turizam Zagreb temeljen relevantnog znanstvenog istraživanja njihovih eksperata.

- Potražnja za turizmom temeljnim na prirodi čini 7% od ukupne svjetske turističke potražnje; a njena godišnja stopa rasta iznosi između 10% - 30%;
- Potražnja za ekoturizmom čini između 7% i 10% svjetske turističke potražnje s godišnjim stopama rasta između 2% i 4%;
- Potražnja za avanturističkim turizmom, koji je također temeljen na korištenju prirodnih resursa raste po godišnjim stopama od 8% (IT 2008.).

Uzevši u obzir prethodno predstavljanje trendove, očito je da posebnu pažnju treba posvetiti upravljanju zaštićenim prostorima odnosno unapređenju procesa planiranja i kontrole, kako bi se izbjegli mogući sukobi između zaštite prirode i razvoja turizma o čemu još sedamdesetih godina 20.st. piše D. Alfier (1995.).

Od presudne je važnosti da eko-turizam uz ostalo bude ekonomski održiv. Drugim riječima, ako eko-turizam nije profitabilan za poduzetnike, oni se neće odgovarajuće angažirati pa će i lokalne zajednice ostati bez prihoda. Pogotovo treba naglasiti da eko-turizam kao biznis mora biti veoma osjetljiv na ekološka, socijalna i kulturna pitanja, te se mora razvijati u skladu sa mogućim ograničenjima ovih čimbenika.

Pitanja eko-turističke trgovine, uključujući lokalno stanovišтво, lokalne vlasti te poduzetnike, moraju se rješavati vodeći računa o troškovima koji nastaju uslijed nužne potrebe ublažavanja mogućih negativnih efekata eko-turističkih aktivnosti. Ovi efekti i troškovi otklanjanja istih trebaju biti razmatrani i planirani prije početka implementacije bilo kakvih aktivnosti i ta pitanja moraju biti uključena u cost-benefit analizu svake eko-turističke aktivnosti.

2. SUVREMENI EKOLOŠKI PROBLEMI U DRUŠTVU I EKOTURIZMU

U kontekstu iznjetoga, očigledna je aktualnost **ekoloških problema**, tj. sve intenzivnije ugrožavanje prirode od strane čovjeka i njegovih aktivnosti, uključivši tu i masovna turistička putovanja.

Već prema V. Pertou (1980.) **problemi ekologije** koji danas zaokupljaju svijet, kao relativno nova gospodarsko politička pojava, **posljedica** su odgođenog ili **zanemarnog pravodobnog prilagodavanja ekonomske politike** trendovima napretka u tehnologiji, tj. dugogodišnjeg nagomilavanja posljedica nepravodobnog intervensističkog reguliranja postupka s industrijskim i drugim polucijama. Iz ovog razloga nastale su dvije krupne posljedice:

- Nerealni pojmovi o mogućnosti rekaptalizacije, jer toliko čisti višak vrijednosti ne bi postojao da je dio dohotka bio utrošen u sprječavanje ekoloških problema kao dijela procesa reprodukcije i realnog troška. Ostvarivane su, dakle, u dugom roku nerealne stope rasta. Ekonomska politika nije se precizno odredila kolika je normalna, još podnošljiva, minimalna potrebna, a društveno korisna (održiva) rekaptalizacija. Sada se račun plaća s kamatama, što je bolan proces, uz neopravdane kritike na intervencionizam u ekonomskoj politici koji je ponovo aktualiziran slijedom posljedica trenutne globalne gospodarske krize.

- Druga posljedica neprikladne adaptacije intervencionizma na suvremeni gospodarski razvoj jest u istodobnom utjecaju na proces gospodarskog razvika, tj. fundamentalno pomicanje odnosa u troškovima proizvodnje (rasti plaća, cijena resursa i sl.) i akumuliranje neplaćenih ekoloških računa iz prošlosti.

Pluralistička struktura ukupnog svijeta, tj. prirodni i socijalni (kulturni) sustavi, danas su ekspanzivnim karakterom industrijske kulture dovedeni u pitanje, a time možda i sama načela na kojima ti sustavi počivaju: **samoregulacija i racionalna organizacija društva**. Nismo više sigurni može li se svijet uopće obnoviti i iznova konstruirati. U tom kontekstu značajna je i pojava fenomena tzv. **kulturne entropije**. Ona je važnija od političke entropije, barem za razumijevanje socioekoloških promjena, iako je za eko-

lošku politiku i za okoliš (kratkoročno) daleko veći i značajniji utjecaj političke nego kulturne sfere. U predindustrijskom društvu odnos prema okolišu regulira kulturna tradicija, a u modernom društvu formalno politika, no stvarno tehnološki kompleks, što u eri neo liberalizma dovodi do gotovo kataklizmičkih posljedica po prirodne pa i društveno ekonomske sustave, sve očiglednijih upravo u današnje vrijeme.

Kulturna entropija izražava se prije svega u redukciji i rutinizaciji kulturnih obraza. Kulturni obrasci industrijskog društva služe kulturnoj agresivnosti prema drugim kulturama i sve više atrofiraju. Pretendira se na univerzalnost kulturnih obrazaca i vrijednosti na globalnom planu, što podržava i osigurava ostvarivanje tehnološke moći nad prirodom i informacijske moći nad kulturom "drugih". Ovim problemima suočava se i suvremeni turizam u svojim masovnim ekstenzivnim oblicima.

Naime, razmatrajući probleme nužnosti **intervencionizma u turizmu** i **gospodarstvu** uopće, s aspekta nepravедnog prisvajanja diferencijalne rente i praktički nepostojećeg viška vrijednosti iz osnova **neplaćanja troškova zagađenja okoliša**, dolazi se do slijedećih činjenica. To su neprimjerene stope rasta i gospodarske ekspanzije u svijetu, tj. nerealna rekaptalizacija, a time i pogrešna alokacija gospodarskih subjekta te dugoročno pogubna prečijerana dugoročno neodrživa orijentacija ekonomske politike na pojedine grane i djelatnosti. Sukladno ovome moguće je sagledati i aktualne **ekološke probleme u turizmu**.

Turizam se naime razvija na prostorima (prirodnim i antropogenim) najveće vrijednosti koje predstavljaju svjetske rijetkosti i dragocjenosti, često u jedinstvenom sklopu klimatskih pogodnosti, geografske dostupnosti, prirodne slikovitosti, kulturne vrijednosti, zdravstvene pogodnosti i sl. (Geić S. 2002.)

On kroz svoje gospodarske djelatnosti, eksplozivni rast i razvoji pa i alokaciju kapitala prema određenim prostorima i djelatnostima, također mora zahvaliti neopravdanom prisvajanju rente i visika vrijednosti koje je bilo potrebno vratiti prirodi, odnosno društvu kao izvornom vlasniku prirodnih i antropogenih resursa koje treba čuvati, obnavljati pa i reproducirati.

Posljedice ovakvog pristupa su brojne **nepovratno upropaštene zone** i pojedinačni **spomenici kulture i prirode** izuzetne vrijednosti. Stoga su često nužni ogromni napori pojedinih lokalnih sredina, nacija i međunarodne zajednice na sanaciji oštećenih vrednota u mnogim svjetski poznatim lokalitetima. Primjerice španjolska turistička i s njom povezana izgradnja često špekulativnog karaktera metastazirala je do tako drastičnih posljedica da je danas osamdeset posto španjolske obale u dubini od 11km prekriveno teplim intenzivne urbanizacije. Time su gotovo nepovratno uništeni značajni priobalni resursi na kojima je ovdasnji turizam temeljio svoje razvojne projekte. (Geić S. 2010)

U smislu iznjetog danas je sve aktualnija razrada međunarodnih i nacionalnih sustava zaštite i uvođenja pooštrene legislativne te rad na razvijanju ekološke svijesti i savjesti na lokalnoj i internacionalnoj razini. To potvrđuje i stalna razrada međunarodno prihvaćenih sustava zahvaćanja rente, poput boravišnih pristojbi, turističkih članarina, spo-

meničke i ekološke rente namjenskih poreznih opterećenja te uvođenje širokog spektra komunalnih taksi, koncesija i sl., što govori o shvaćanju biti problema. Tu su i uvođenje adekvatnije naplate ili drugog oblika nadoknade pri valorizaciji spomenika prirodne i antropogene baštine, uz nastojanje pravičnijeg društvenog zahvaćanja prihoda rentnog karaktera u gospodarstvu.

U tom kontekstu još sedamdesetih godina prošlog stoljeća N. Vanhove (1972. 32.) u svojoj cost benefit analizi turizma uz ostale poznate čimbenike turizma na prirodnu stranu ugrađuje i neplaćeno zadovoljavanje nekih potreba (povećana vrijednost prirodnih dobara i nekretnina). Na troškovnoj strani tu su: neplaćeno korištenje produktivnih faktora (onečišćenje zraka, vode, prirodnih i antropogenih vrednota), umanjena cijena za eksproprijaciju zemlje u službi "javnog interesa" (primjer golfa u Hrvatskoj) i sl.

Korištenje i zaštita prirode te ekologija u cijelosti ne mogu biti izvan ekonomske i politike razvika ni jedne djelatnosti, a posebice turizma. Činjenica da cijena održavanja i zaštite resursa može poskupjeti investicijsko ulaganje i za 30%, danas je još uvijek često uzrok izbjegavanja neophodnih adekvatnih mjera (Bogunović A. i dr. 1991.). Štoviše postoje znanstvene procjene da bi današnji stupanj razvoja bio na razini šezdesetih godina 20st. da se društvo racionalno odnosilo prema svom okruženju bez njegove brutalne eksploatacije i devastiranja. Međutim u dugom roku bili bismo daleko bliže željenom uravnoteženom društvu blagostanja.

Pitanje **ekologije u turizmu** u eri globalizma duboko zadire i u područje međunarodnih odnosa, odnosno međunarodne suradnje na zaštiti prirodnih resursa koji su u isto vrijeme lokalni, regionalni, nacionalni, ali i globalni svjetski problem za što B. Vukonić (1994.) lucidno konstatira:

...**"SVIJET JE NAPONOM SHVATIO DA REZERVOG PLANETA NEMA"**.

Industrijsko je društvo prouzročilo vlastitu krizu, koju ekološka znanost označava kao "krizu moderne empirije". **Ekološka kriza** šteti prirodi i sociokulturnim sustavima, dovodi do "bjede" i neodgovornosti, preferirane dominacije vrijednosti orijentiranih na protuprirodni razvoj, rast i slično. U svladavanju složene krize ipak se upomoć sve više poziva znanost, etika, kultura... Traži se novi "modus vivendi" između pojedinca i društva, društva i prirode te sve češće i **promjena sociokulturnih vrijednosti** (Cifrić I. 1994., 71.).

Industrijsko je društvo povećavanjem socijalnog rizika i rizika preferiranog iskorišćavanja prirode, te zagadivanja, proizvelo "bumerang-učinak", tj. vraćaju mu se posljedice njegovih čina. Sve što se nehotično u „cilju napretka“ učinilo okolišu, kao i okolišu "drugih", vraća se ili će se vratiti akterima. Bumerang ne dovraća samo prouzročitelja nego i druge, preko prirode koja svima kroz posljedice pogoršavanja klimatskih uvjeta (nuklearna zima, tornada, ozonska rupa, itd.) vraća "usluge" zagadjenja. Hoće li jednog proljeća priroda zanijemiti pita se R. Carson (1987.)?, hoće li Zemlja jednog prijeteći

bliskog nam dana odbiti hraniti čovječanstvo vapi D. Rougemont (1989., 9)?

Bumerang-učinak izražava se kao povratna objektivna promjena stanja okoliša i našeg odnosa, osobito u dva aspekta: kao tzv. **ekološka eksproprijacija i amoralno stanje** nazvano "planet bez skrbi" (odgovornosti). Vapi čak i sv. otac Papa izrijekom „**aktualna kriza je kriza morala i zbiljski prezir spram čovjeku**“.

Na "optuženičkoj klupji" našao se i turizam po J. Krippendorfu (1974.) svojevrsni "Zderać krajobraza". Smišljenim aktivnostima u planiranju i turističkom gospodarstvu, ali i u svijesti aktera turističke receptive i inicijative, potrebne su radikalne promjene i sustavna edukacija. Tek tada će biti moguće promijeniti stanje i obraniti turizam od optužbi jednake krivnje, u kontekstu drugih djelatnosti koje se odvijaju u okviru istih prostornih resursa.

I u hrvatskoj aktualnoj turističkoj i ekološkoj zaštitarskoj praksi bilo bi potrebno snage prevencije i represije usredotočiti na evidentna razaranja prirodnog i antropogenog okruženja. To su primjerice sve intenzivnija urbanizacija te bespravna izgradnja u priobalju, uništavanje mora, podmorja i priobalja divljim charteringom uz protupravno sidrenje te ispuštanje polucija u dječevanskim uvalama.

U tom smislu od vitalnog je značaja uspostava službi prostornog planiranja i nadzora te učinkovite obalne straze uz proglašavanje većeg dijela jadranskog otočnog prostora i akvatorija rezervatom prirode ili drugim zaštićenim područjem, uz uvođenje službe renđera po uzoru na primjere iz svjetski poznatih nacionalnih parkova, što će omogućiti zaštitu Jadrana tog najvećeg prirodnog resursa Hrvatske. U tom smislu potrebno je već na graničnim prijelazima te u svim lukama i marinama te smještajnim kapacitetima energično upozoravati na zabranjene aktivnosti u prostoru kopna i mora jer posljedice koje su već evidentne po Jadran i njegovo priobalje uskoro mogu biti katastrofalne.

Intenzivni razvoj turizma bez adekvatnog sustava planiranja korištenja zemljišta može znatno ugroziti prirodne pejzaže, dovesti do gubitka šumskog ekosustava i vlažnosti terena kao i erozije tla. Razvoj turizma u primorskim područjima, koji podrazumijeva pretjeranu izgradnju hotela, apartmana, vikend kuća, aerodroma i putova, može dovesti do nepovratne degradacije najatraktivnijih lokaliteta. Bespravna izgradnja koja devastira priobalne ekosustave povezana s ovim procesima i potencirana očekivanjima od zarade u turizmu ozbiljno prijeti čak i strogo zaštićenom pomorskom pojasu kao javnom dobru Štoviše zlorabljen je i inače dobro zamišljena akcija protupožarnih putova na otocima koji su divljoj izgradnji omogućili pristup najskrovitijim uvalama što su ih već otkupili i stranci pretvarajući i najosjetljivije otočke prostore u gradilišta te poligone za tešku mehanizaciju uništavajući otočki dio i sociokulturnu raznolikost bez ikakvog pozitivnog učinka na gospodarsku i demografsku obnovu. Prijeti li nam to „viričacija“ Dalmacije kao hrvatska inačica „balcarizacije“ (Geić S. 2010.)

Raspoloživa voda za korištenje u poljoprivredi i domaćinstvima postaje jedan od kritičnih prirodnih resursa posebice u vrijeme sezonske ekspanzija turizma. Nedostatak

pitke vode, inače ugroženog resursa na planeti predstavlja ograničavajući faktor i za buduću razvoj turizma na jadranskim otocima i zaleđu koji ionako imaju ograničene mogućnosti korištenja vode.

U ovom kontekstu zvuče kao groteska špekulantske političanske igre oko 16 golf terena mahom na kraškom vodopropusnom priobalnom prostoru Hrvatske posebice u kontekstu nevjerojatnih informacija kako 60 španjolskih terena godišnje troši vode koliko megepolis sa 16 milijuna stanovnika (HTV 2010). Znači li to preneseno na Hrvatsku zbilju da bi naši golf eksperimenti trošili gotovo jednaku količinu vode koliko polovina hrvatskog pučanstva. O pesticidima koji bi zatروvali preostale dragocijene vodne resurse ne treba trošiti riječi.

Vrijedno je u smislu iznjetog prisjetiti poruke mo. Lj. Stipišića u kantati „Dalmatina“, inspirirane poviješću ali i aktualnom, možda i dugoročnom sudbinom:

„..... *Puti, lazi, pizon dubli tovari,
gustine žedne mijun sići i lati,
konkulana škina težakov o motik pritrjuena
Dalmatino, povišću pritrjuena.....*“

Jeli li sve ovo imajući u vidu rasprodaju bankarskog sustava, energetskih i vodnih izvora, te ostalog nacionalnog srebra, uz uništenje jadranskog izvoznog gospodarstva na račun špekulantskih uvoznih lobija umreženih s političkim strukturama, možda dio već poznate strategije profjertivanja i posljednjih čuvara dalmatinskih ognjišta čija su grobišta predaka već rasuta od Antafogaste do Velikih jezera. U taj scenarij se savršeno uklapaju i energetski lobiji svojodobnim planovima atomskih elektrana na Viru, Karlobagu, Vinišću, Rogoznici i drugdje koje smo snagom ekološkog pokreta i apelina prema najvišim autoritetima vlasti izgleda samo odgodili (Geić S. 1979.).

Gospodo, hrvatsko priobalje nudi vam neograničene energetske potencijale sunca i valova, dalmatinskih rijeka i vjetrova, ali ne dirajte ovdajšnje milenijske mitove i svetinje. Istočna jadranska obala, a posebice Rogoznička Punta Planka, mitski r. Diomedis, ta geografska i geološka razdjelnica Jadrana je vjekovno grobište mediteranskih pomoraca pa i naših predaka brodolomaca koje je po legendi još u 12 st. spašavao sv. Ivan Troginski.

To su spomenici naše duhovne memorije ili po P. Deferu (1996.) važan kulturni i turistički čimbenik „*mnemon*“, na kome gradimo svoj duhovni pa i turističko gospodarski a time i socijalni opstanak. Naši gosti a ni hrvatska mladež ne žele rehabilitaciju u moru koje hladi nuklearne reaktore.

Gradite svoje „spomenike“ i „*funare*“ pa i reaktore, ali ne na Jadranu koji je još šezdesetih godina XX st. od strane UN proglašen svjetskom zonom rekreacije (Geić S. 1971.), što se intenzivnim razvijem turizma posljednjih desetljeća i potvrđuje u praksi. Kako se povijest očigledno ponavlja vrijedi se prisjetiti apela istaknutog humaniste te poslanika Dubrovačke republike u Rimu S. Gradća, ujedno prefekta vatikanske bi-

blioteke koji u 17.st. povodom podcjenjivačkih napisa o našim primorskim kulturnim vrijednostima poručuje Europi:... „*Poštujte Dalmaciju i Dalmatince oni su ovdje svojom kulturom i odgovornošću odbili baharost "s istoka" i zaštitili kršćanska Europa*“ (Dellale I. 1936).

Pored ogromne potrošnje te devastacije antropogenih i prirodnih te ostalih resursa turistička industrija uz nesumnjive koristi doprinosi i velikom zagađenju kroz stvaranje otpada i polucija kojima se neadekvatno ili nikako ne upravlja unatoč postojanja tehničkih mogućnosti za njihovo rekreiranje ili dispoziciju.

Ne uzimajući u obzir zagađenje pitke vode i mora zbog neadekvatnog odlaganja polucija, intenzivne turističke aktivnosti dovode i do kontaminacije ogromnih resursa obradivog zemljišta. Relativno visok nivo potrošnje energije u turističkim objektima kao i gorivo koje se koristi za transport u turističke svrhe također značajno doprinosi zagađenosti zraka, što uz sve češće nesnošljivu buku značajno destabilizira posjetu turista nekim destinacijama koje su već duboko zašle u zlokobni fenomen „romagnolizacija“ izgubljeni nepovratno svoju turističku privlačnost

Intenzivne turističke aktivnosti u prirodi destruktivno utječu na biljni i životinjski svijet naročito u područjima u kojima infrastruktura nije adekvatno pripremljena za apsorpiranje masovnog turizma. Nekontrolirane turističke aktivnosti posebice ugrožavaju izuzetno atraktivni divlji svijet i dodatno vrše pritisak na ugrožene vrste. Ekološki osjetljiva područja su dodatno pogođena neadekvatnim turističkim aktivnostima. Podjednako osjetljiv sustav u planinskim područjima je također ugrožen zbog sve intenzivnijih turističkih aktivnosti.

Ipak, očigledno je moguće te štoviše neophodan sasvim obrnuti proces. Turizam bi naime razvoikom brojnih selektivnih, *alternativnih oblika* (ekoturizam i sl.) te brzinim usklađivanjem u date okvire prostora i društvene sredine, sustavnim planiranjem i odgovornim upravljanjem morao predvoditi aktivnosti na sanaciji, zaštiti i revitalizaciji prostora te sociokulturne sredine. U tom smislu sve aktualniji razvoj ekoturizma posvećuje veliku pažnju zaštiti i očuvanju ekološki osjetljivih područja.

Kada je u pitanju razvojna vizija hrvatskog turizma te hrvatskog gospodarstva u cjelini, vrijedi citirati i mišljenje svjetskog intelektualca i političara Francuza J. Langa (2009.) koji preko hrvatskih medija sugerira: „*Hrvatskoj bi poželio da sačuva svoju autentičnost i nepovornost te da se odupre iskušanjima dvjelog kapitalizma. Ova obala je prelijeva, sačuvajte je zajedno sa njenom pripadajućom prebogatom kulturnom baštinom...*“

S ciljem unapređenja ekoturizma i stimulacije ekomenadžmenta u Europi i svijetu se dodjeljuju brojna priznanja u vidu „eko label“ certifikata subjektima koji podržavaju načela ekološkog upravljanja. To operacionaliziraju međunarodne ekološke udruge ali i brojna vladina i ne vladina tijela, a odnose se na smjštaj, plaže, marine, zaštićena područja, restorane, poduzetničke aktivnosti, golf terene, komunalno i hortikulturno uređenje destinacija i lokaliteta i sl.

Već 2004. postojalo je samo u Europi više od 50 ekoloških certifikata i nagrada vezanih za ekologiju i turizam, od kojih je znatan broj globalnog karaktera. Svaki certifikat se odnosi na specifičnu situaciju i uvjete u kojima se posluje, a europske primjere slijede i brojni drugi dijelovi svijeta gdje je prije ili kasnije razvijen odgovorni (održivi) odnos prema zaštiti prirode i uopće prostora. (Geić S., 2010)

3. ODRŽIVI RAZVITAK TURIZMA KROZ KONCEPT EKOTURIZMA

Već dugo je sasvim evidentno da dok s jedne strane suvremeni masovni turizam doprinosi ostvarivanju izuzetnih ekonomskih koristi, njegova je brza kvantitativna i prostorna ekspanzija praćena značajnim štetnim utjecajima po okruženje. Najznačajniji negativni utjecaji turizma na životnu sredinu i okruženje su:

- utjecaj na prirodne resurse
- utjecaj na kulturnu baštinu i kulturnu upotrebu
- generiranje zagađenja i otpada
- nanošenje šteta ekosustavu.

Međutim, ne samo da nekontrolirana turistička ekspanzija dovodi do degradacije životne sredine, već i degradirana životna sredina sve više postaje kočnica dugoročnom razvoju i kvaliteti turizma.

U zemljama i regijama u kojima je turizam glavni sektor razvoja, javljaju se sve složeniji problemi očuvanja životne sredine. Iz tih razloga je bilo neophodno izmijeniti koncepciju razvoja turizma kako bi se minimizirali negativni utjecaji na životnu sredinu i omogućilo efikasno održivo upravljanje prirodnim resursima. Prvi koncept održivog turizma nastao je logično u okviru Programa za razvoj Ujedinjenih Naroda (UNDP). Suština ovog koncepta je u racionalnom upravljanju resursima na način kojim se u potpunosti podmiruju ekološke, društvene i estetske potrebe, uz očuvanje prirode i kulturnog naslijeđa, osnovnih ekoloških procesa, i biološke raznolikosti. Realizacija koncepta održivog razvoja turizma stoga zahtijeva pokretanje niza aktivnosti na nacionalnom ali i međunarodnom planu sukladno sintagmi promoviranoj na Svjetskoj konferenciji o ljudskim naseljima Habitat II – Istanbul 1996. U sklopu apela „SOS za Istanbul“

...*“Svi smo mi na istom brodu koji se zove Zemlja te solidarno dijelimo odgovornost za njen opstanak...”*

Generalno promatrano, osnovni zadatak vlada većine zemalja pa i međunarodne zajednice je efikasno inkorporiranje planiranja i razvoja turizma u globalnu strategiju održivog razvoja, pri čemu glavni izazov predstavlja pronalazjenje optimalne kombinacije kontrolnih i ekonomskih instrumenata u cilju očuvanja prirodnih resursa i efikasne zaštite okruženja.

Proces ekološkog osvješćivanja formalno određen uvođenjem koncepta “sustainable development” (održivi razvitak) donio je prave revolucionarne promjene u ekonomsku teoriju uopće, pa i u turističku. Svijest o objektivnoj ugroženosti planeta Zemlje, a posebice prirodnog i socijalnog okoliša, dovela je temeljem ovog koncepta do

opreznijeg pristupa u razvojnim strategijama u teoretskom i praktičnom smislu. U tom kontekstu normalno organizirano društvo svaku odluku raspravlja i promatra u odnosu prema očuvanju prostora, tj. osnovice života i neobnovljivih resursa na Zemlji, za što su u turističkoj teoriji razrađeni postupci poput Modela LAČ (granice prihvatljivih promjena, META (model ekoturizma na probalju), PREPARE (analitička mreža aktivnosti održivog turizma) i tđ.

Održivost čovjekove proizvodnje i potrošnje uvjetovana je prije svega ekološkom održivošću, što mora vrijediti kako za pojedine lokalne proizvodne potihvate i svakodnevnu potrošnju, tako i za dugoročnu globalnu proizvodnju i potrošnju, uključujući sferu usluga pa i turizma. Uz to, logično, proizvodnja mora biti ekonomski održiva, što znači da će se kapital koji je osigurao proizvodnju uz očuvanje okoliša u najmanju ruku moći vratiti. **Održiva tehnologija** uzima iz prirode, ali preraduje i obrađuje tako da otpada ili ne bude, ili da on bude inertan, odnosno neškodljiv. (Geić S. 2007.)

No, proizvodnja logično mora biti i društveno održiva, što znači da proizvodni ili uslužni potihvati ne smiju remeti društvenu (sociološku) sredinu u kojoj se odvija. Dakle, neophodne su sve četiri komponente: **ekološka, ekonomska, društvena i tehnološka**, što je aktualno i u turističkoj industriji.

I država te lokalna uprava treba se posebno profesionalno brinuti da turistički razvitak bude održiv. Unatoč nedorečenosti zakonodavstva i manjkavosti državnog ustroja, njezino dosadašnje djelovanje nije odražavalo opći interes za razvojem i čistim okolišem. Ipak sve su brojniji i oštiji propisi te gospodarske mjere, no njihova provedba zadovoljava samo u nekim razvijenim zemljama. Naime, globalni interes Zemlje još uvijek je u sjeni interesa pojedinih zemalja ili njihovih tehnoloških lobija.

Nevladine organizacije pojavljuju se kao skupina s izvornim interesom za održivim razvikom, a štoviše u posljednjih tridesetak godina **nevladine organizacije** često su bile jedina ekološka savjest Planeta, izrastajući postupno u aktera kojeg **vladine organizacije i same vlade moraju uvažavati**.

Koncept održivog razvika posebno je aktualan za turizam koji svoji nastanak i razvoj temelji upravo na atraktivnom i očuvanom okolišu, kako prirodnom tako i antropogenom. Na tu temu devedesetih godina XX. st. održani su brojni međunarodni skupovi pa i Svjetska konferencija o održivom razviku turizma (Lanzarote 1995.) pod pokroviteljstvom UN.

Konferencija, kojoj je bilo nazočno gotovo 700 sudionika iz preko 100 zemalja s 200 priopćenja i znanstveno-stručnih priloga, usvojila je **Povelju za održivi razvitak turizma u svijetu**. U uvodu ona tretira turizam kao najširi svjetski fenomen koji dotiče najuzvišenije želje čovječanstva te ujedno predstavlja značajan element sociogospodarskog, kulturnog i političkog razvika ogromnog broja zemalja. Povelja o održivom razviku u turizmu ističe kao princip da se **turizam treba razvijati po kriterijima odgovornosti**, što znači dugoročno ekološki održiv, ekonomski koristan te etički i socijalno pogodan za lokalnu i širu zajednicu. (Shakerford P. 1995.)

Za razvitak ekoturizma od izuzetnog značenja je planiranje i upravljanje budućim turističkim razvojem, posebice u prostornom smislu, ali i drugim strateškim razvojnim segmentima. To je postalo izuzetno aktualno posebno u vrijeme prvih naznaka globalnih sociogospodarskih poremećaja i kriza uzrokovanih ekstenzivnim rastom, što je i danas vrlo česta tema turističke, ali i opće društvene teorije i prakse. Znaci upozorenja, koji su iz godine u godinu rasil, ukazivali su na sasvim ozbiljnu mogućnost da nekontrolirani "laissez faire" turistički razvitak uništi vlastitu supstancu, što se izbijanjem globalne krize u prvom desetljeću XXI st. preinijelo i na ukupni gospodarski pa i društveni razvitak.

U smislu iznijetog tijekom 1993. i 1994. god. Europska unija pokreće inicijative za **jedinstveno planiranje razvitka turizma**, ali i drugih djelatnosti koje koriste prirodne resurse, posebice na području Mediterana. Naime, narušavanje Stredozemlja kao objektivno zatvorenog mora ekstenzivnim razvojem obalnih aktivnosti, prema općem međunarodnom konzensusu, ne može se dozvoliti partikularnim interesima koje završavaju na granici pojedine zemlje. Pri ovome treba spomenuti brojne, već realizirane međunarodne projekte pod patronatom UN i drugih regionalnih međunarodnih organizacija. To su prije svega **turistički razvojni planovi i programi**, a posebno **projekti zaštite ugroženih spomenika svjetske vrijednosti**, kao i iznimno vrijednih prirodnih oblika te životinjskih i biljnih vrsta na tragu epohalnih odredbi Barcelonske konvencije o zaštiti Mediterana koji traži svoju operacionalizaciju posebice na Jadranu kao njegovom najzastavorenijem i najugroženijem dijelu čija vodena masa se dvostruko sporije izmjenjuje u odnosu na Sredozemlje.

4. STANJE, PERSPEKTIVE I RAZVOJ EKOTURIZMA U HRVATSKOJ

Osnovna značajka stanja ekoturizma u Hrvatskoj jest da on još uvijek sustavno gotovo ne egzistira, iako mu je razvojna perspektiva razmjerno dobra, barem što se tiče raspoloživih prirodnih resursa. Naime, sukladno postavkama znanstvenika koji se u okviru Instituta za turizam Zagreb ovim dugo i sustavno bave, aktualni institucionalni uvjeti razvoja ekoturizma još su dosta nepovoljni jer nema učinkovitih ekonomskih političaja razvoju ekoturizma, a vrlo često ni osnovnih infrastrukturnih preduvjeta, posebice na lokalnoj razini.

Jedan od glavnih razloga za takvu situaciju je prejerana orijentacija na primorski kupališni turizam, koji još uvijek unatoč boljke sezonalnosti donosi veće profite u odnosu na uloženi trud i tako privlači većinu turističkih investicija.

Slaba razvijenost ne samo ekoturizma nego i većine drugih selektivnih vrsta turizma u RH, uzrokovana je i činjenicom da nosioci i subjekti turističke politike te organizacija turizma još uvijek nije adekvatno ustrojena a niti je educirala ili prepoznala kvalitetne kadrove specijalizirane za pojedine selektivne vrste turizma. Na taj način razvoj ekoturizma nema osim deklarativne stvarnu podršku ni među turističkim «stručnjacima» ni među institucijama te političarima, iako svi oni pojam pa i sadržaje ekoturizma koriste u cilju promocije ili pak formiranja viših cijena turističkih usluga.

Treba ipak apostrofirati da je u sustavu hrvatskog visokog školstva turističke orijentacije (Split, Šibenik, Zadar, Opatija, Zagreb), ovaj segment relativno rano uključen kroz odgovarajuće ekonomske, sociološke, kulturološke i ekološke predmete pa i samostalni kolegij Posebni (selektivni) oblici turizma.

Nadalje zbog nedostatka sredstava i političke volje i učinkovitosti zaštita okoliša unatoč značajnim pomacima i rastu ekološke svijesti i savjesti, provodi još uvijek neadekvatno, a često više deklarativno nego stvarno, osobito izvan nacionalnih parkova i parkova prirode. Usprkos privlačnosti krajolika ove činjenica dakako ne može u potpunosti zadovoljiti ekoturističku potražnju, kao izrazito zahtjevnu posebice glede očuvanja okoliša. Na taj način su mogućnosti razvoja ekoturizma u Hrvatskoj još uvijek su često sužene samo na zaštićena područja, iako ni tamo zapravo još nije riječ o ekoturizmu u punom smislu riječi.

Važno je naglasiti da su na ovom planu često agilnije nevladine udruge (Elkoverner, Lijepa naša...) nego nadležne institucije koje su po hrvatskom običaju konstituirane po stranačkom ključu te deficitarne relevantnim kadrovima, neefikasne pa često i kontraproduktivne.

Hrvatska ima izuzetne potencijale za razvoj ekoturizma s obzirom na bogatstvo prirodnih resursa, ali je očito da je bez većih promjena u svezi institucionalnoga i društveno-političkog okruženja pa i odgovarajuće doedukacije menadžera u turizmu te institucijama zaštite prirode i nadležnih državnih institucija, ne mogu očekivati veće promjene.

Premda hrvatska još ne spada u red turistički prenapućenih zemalja treba se pravovremeno zaštititi od mogućih štetnih nuspojava masovnog turizma. Naše more te ruralni prostori u zaleđu su izvanredan izvor odmora i užitaka, ali stoga i potencijalni faktor ekspanzije različitih vidova masovnog rušilačkog turizma. U tom kontekstu upravo ekoturizam nudi drugačija rješenja uz maksimalno korištenje ali i zaštitu okruženja, a ekološki oblik ruralnog turizma nudi pitoreskna, ugodna seoska domaćinstva, te neaktante krajeve atraktivne tijekom cijele godine. Geografski i klimatski, Hrvatska raspolaze idealnim uvjetima u primorju i na kontinentu koje je potrebno adekvatno valorizirati, ali i zaštititi sukladno konceptu održivog razvitka.

U Hrvatskoj je koncept ekoturizma pa i nešto razvijenijeg ruralnog turizma u pojedinim regijama, zasad nedovoljno prihvaćen te se na razvoju ekoturističkih odredišta ne radi dovoljno, a u odnosu na konkurenciju i nedovoljno potiče čime se golemi neiskoristi potencijal zanemaruje.

Ipak, ekoturizam i ruralni turizam su u posljednje vrijeme sve češće prepoznati posebice od strane entuzijasta, ljubitelja prirode te uprava nacionalnih parkova i drugih zaštićenih lokaliteta u RH kao globalno prihvatljiv i štoviše nužan koncept koji osigurava zadovoljstvo potrošača uz dodatne gospodarske učinke. Ograničenje je u činjenici da ovaj koncept sporo prodire do slabo razvijenih područja čiji su neaktantni prirodni potencijali ogromni i još neaktantni.

Upravo je vrijeme da svi nositelji turističkog razvitka budu odgovarajuće ekološki educirani i osviješteni jer će Hrvatska ulaskom u EU postati još traženije turističko

odredište i veliki investicijski poligon za potrebe turizma te drugih djelatnosti pa i stalnog ili privremenog naseljavanja građana EU. Uz nesumnjive koristi, prateće štete posljedice tog procesa već su spoznale brojne druge mediteranske regije što je lekcija koju treba upamtiti.

U kontekstu iznijetog te spoznaja na primjerima aplikacije domaćih ekoturističkih projekata u komparaciji s poznatim svjetskim ekoturističkim destinacijama, može se konstatirati da unatoč postojanju odgovarajuće zakonodavne infrastrukture i relativno uspješne zaštite najvrednijih prirodnih lokaliteta, Hrvatskoj još uvijek nedostaje odgovarajući općeprihvaćeni koncept i institucionalni okvir, a pogotovo uhodana praksa ekoturističkog razvika. Slično je i u zemljama okruženja bivše države koji su na ovom planu još na nižoj razini.

Ova činjenica znatno usporava sporadične napore upravljačkih struktura u okviru zaštićenih dijelova prirode te zainteresiranih turističkih poduzetnika ka intenzivnijoj turističkoj valorizaciji iznimnih vrednota prirode kroz ekoturističke forme, a na štetu ukupne konkurentnosti hrvatskog turističkog proizvoda.

Dakako, sukladno iznimnom rastu potražnje za ovim vidom turizma, osim iskazane želje nositelja turističke ponude, neophodne su praktične stimulativne mjere koje će javnim ustanovama što promiču ekoturističke programe, te širokoj bazi u sferi obiteljskog poduzetništva omogućiti lakše uključivanje u ovaj segment turističke ponude.

Zanimljivo je pripomenuti da je **menadžment turističkih resursa** pa i lokalno pučanstvo, primjerice u dalekim karipskim otocima, u hrvatskoj često prepotentnoj terminološkoj maniri poznatih kao "banana republike", iznimno osviješteno i dobro organizirano na ovom planu te u efikasnom sprječavanju pojavnosti zagađenja okoliša, posebice u sklopu ruralnog i eko turizma. To je slučaj i s našim susjedima i neposrednim konkurentima na tržištu selektivnog turizma, Švicarskoj, Austriji, pa i Sloveniji

4.1. Ekoturizam u Splitsko-dalmatinskoj županiji

Područje Dalmacije ima visoki potencijal za razvoj proizvoda povezanih uz aktivnosti i iskustva u domeni ekoturizma zbog iznimnih uvjeta: prirodnih resursa, ekološki relativno vrijednog i vrlo atraktivnog okoliša, mora, planina, rijeka, itd., makar oni još do danas nisu odgovarajuće eksploatirani u turističke svrhe.

Proizvodi ekoturizma povezani su s osnovnim resursima i atrakcijama, kao i uslugama koje se već danas nude turistima. Dalmacija treba iskoristiti svoje prednosti i kreirati konkurentan proizvod u segmentu ekoturizma, jer na međunarodnom turističkom tržištu broj turista zainteresiranih za ekoturizam kontinuirano raste.

Slijedom navedenog, dobro izbalansirana upotreba prirodnih, kulturnih i socijalnih resursa trebala bi biti ključno pitanje u smislu razvoja proizvoda ekoturizma u srednjoročnom i dugoročnom terminu. U tom smislu, nekoliko je izuzetnih mogućnosti za razvoj proizvoda i aktivnosti ekoturizma, npr. planina Biokovo, područje unutrašnjosti Dalmacije ili pak prostor otoka. Na tim lokalitetima uz ostale klasične sadržaje ekoturizma postoje i mogućnosti organiziranja tečajeva učenja u prirodi kroz ture o lokalnoj

flori i fauni, sa svim specifičnim vrstama, ljekovitim i aromatičnim biljem, spominjanim i detaljno obradenim još u radovima dalmatinskih florista i ljekarnika iz 19. st. pa i ranije. (Geić S., 1971.)

U Master planu razvoja turizma Splitsko-dalmatinske županije(2009.) predstavljen je projekt razvoja etno-eko sela Dalmatinske zagore, koji obuhvaća obnovu i turističku valorizaciju pojedinačnih objekata ili skupine objekata u selima i zaseocima Dalmatinske zagore s ciljem stvaranja specifičnih turističkih proizvoda i doživljaja. Ovi proizvodi su namijenjeni jednodnevnim posjetiteljima i stacioniranim turistima u potrazi za upoznavanjem izvornog seoskog života i rada te odmorom i opuštanjem u izvornom ambijentu. Sadržaji u ovim selima koji se nude turistima su: objekti za smještaj turista, restoran/konoba, vinograd/maslinik/voćnjak, izložbe obrta, suvenirnice, domaće životinjne i sl.

U kontekstu turističke revitalizacije posebno je neophodna obnova dalmatinskih etno-eko sela uz slijedeće neposredne koristi od projekta obnove etno-eko sela:

- ☛ Razvoj proizvoda ekološkog i ruralnog turizma, što doprinosi diferencijaciji i kvantiteti ukupnog turizma županija;
- ☛ Obnova i očuvanje tradicijske kulturne baštine ruralnih dalmatinskih sredina tj. stila življenja, tradicijska proizvodnja vina i hrane, rusična arhitektura, obrti, folklor, etnografija, enologija i sl.;
- ☛ Otvaranje poslovnih mogućnosti domaćim malim i srednjim poduzetnicima uz zapošljavanje lokalnog stanovništva u poljoprivredi turizmu i obrtništva.

Projeća konzultantske tvrtke Horvath Consulting je da će za provođenje i primjenu navedenih sadržaja u sljedećih nekoliko godina biti potrebno uložiti 1,5 do 2 milijuna eura, što je moguće osigurati i iz pred pristupnih fondova EU.

Posljednjih godina na području Splitsko-dalmatinske županije uočen je rast seoskih turističkih gospodarstava, a brojni turisti spontano ili organizirano obilaze ruralna mjesta Dalmatinske zagore i unutrašnjosti otoka. Boravak u starim kamenim kućama, na seoskim imanjima, korištenje predmetima koji su davno izbačeni iz upotrebe, susreti sa domaćim životinjama i poljodjelstvom - izazov su izletnicima. Tim je naravno i nezaobilazna tradicijska gastronomija tj. specijaliteti ovog kraja poznati još iz bilješki A. Fortisa i drugih putopisaca od 17.st. na ovamo (Geić S. 2000.)

Dalmatinska zagora ima posebice velike mogućnosti razvoja etno-eko turizma, no problem je u tome što je još uvijek malo povratnika na napuštenu djedovinu te neriješeni imovinsko-pravni odnosi nekretнина. Razvijanje ekološkog, ruralnog pa i kulturnog turizma u Zagori, uz projekt etno-eko sela s osloncem na bogatu povijesnu i etno-baštinu, jedan je od udarnih pravaca budućeg razvika turizma Splitsko-dalmatinske a i susjednih županija.

Sredstva za programe kojima se potiče obnova raseljenih i zapuštenih sela u Županiji od 2005. godine dobilo je 28 sela za koje je Županija izdvojila 5,6 milijuna kuna. Premda ta sela još nisu u cijelosti obnovljena, ova mjesta su već centar zanimanja domaćih i stranih turista te članova različitih umjetničkih kolonija. (www.dugirat.com)

Prvo dalmatinsko etno-eko selo osnovala je 1987. obitelj Škopljanac iz Radošića kao pionir ruralnog i etno turizma u Dalmatinskoj zagori. Otvorili su prvo svoju djedovinu, da bi na koncu svoje imanje proširili na još dvadesetak autohtonih kamenih ruralnih nastambi koje danas čine prvo Dalmatinsko etno-eko selo.

Interes obitelji za predmete kojima su se služili njihovi djedovi kao etnografska i etnološka baština, rezultirao je danas impozantnom brojkom od čak 750 eksponata iz različitih krajeva Dalmacije koji su izloženi u kamenim kućama obitelji, kao svojevrsnom muzeju Dalmatinske zagore, među kojima prednjači konoba-etno zbirka sa 150 eksponata.

Turističke agencije pokazuju golem interes, a poduzetnička obitelj ima potporu i Splitsko-dalmatinske županije, okolnih gradova i općina te resornog ministarstva. Turisti se tako mogu okušati u košnji i oranju, silkati s divljim zečevima i domaćim životinjama ili pak odjenuti narodnu nošnju participirati u plesu pjesmi itd. U tijeku je obnova mlince za mljevenje brašna, te organizacije ponude konja za jahanje, a tu su i tereni za igre djece i odraslih u tradicijskim narodnim nadmetanjima. Sve to, zajedno s konobama, pušnicama i kućama s kominom u kojima ugošćuju posjetitelje tvori cjelinu koju već sada s ponosom mogu prezentirati kao autohtoni hrvatski proizvod čiji sadržaji koji se prostiru na površini od čak 300 tisuća četvornih metara u obližnjoj općini Lečevica nadomak turističkih centara Splita i Trogira.

Zahvaljujući dodatnim tradicijskim manifestacijama kao što su bikijada te poznata seoska „olimpijada“ s brojinim popratinim kulturnim manifestacijama ovo je najpoznatiji turističko ruralni etno-eko kompleks te vrste u Hrvatskoj. Gosima se prezentira etnološka tradicija kao što je sviranje na guslama i diplama, pjevanje gange, rere, ojkavice, treskavice, suke i drugih napjeve Dalmatinske zagore. Osim obnovljenog kamenog sela, etno-eko kompleks obuhvaća šumu hrasta medunca koja je zaštićena kao spomenik prirodne baštine RH, etnografski zavičajni muzej s 45 izvornih narodnih nošnji Dalmatinske zagore i 750 originalnih upotrebnih seoskih predmeta, alata i posuda. Tu su farme krava, magaraca, peradi, farma za uzgoj divljih zečeva, staništa za divlje svinje i jelena lopatara što se prezentira gostima u širokoj lepezi turističke ponude.

Nadalje, ovdje su opremljeni prostori za šetnju, rekreaciju, odmor i ruralni team building, tereni za nogomet i košarku te prostor za piknik u prirodi. U središtu sela, čije su kuće pod nadzorom konzervatora obnovljene i do najstunijih pojedinosti nalazi se pučki restoran, a hrana se priprema prema izvornim receptima u izvornoj dalmatinskoj kuhini i kominu. Uz njih je i izvorna nastamba za pečenje rakije kao posebna atrakcija tradicijske kulture rada. Gosti se u ruralnom kompleksu poslužuju sami te konzumiraju po svojoj volji, kada hoće i gdje hoće, što je dodatna atrakcija.

Turistički razvojni plan u prostoru ruralnih kontinentalnih područja Splitsko-dalmatinske županije u sljedećih 10 godina predviđa oko 3.000 novih kreveta u različitim ruralnim tipovima turizma.

Tablica 1.: Analiza ukupnih pokazatelja razvoja ž ruralnog turizma do 2020:

KREVELI	VRLJIČKA KRAJINA	SPLITKA ZAGORA	SINJSKA KRAJINA	POLJICA	IMOTSKA KRAJINA	VRGO- RAČKA KRAJINA	UKUPNO
Ruralni resorti	0	70	150	60	150	70	500
Agroturizam	100	200	400	150	300	350	1500
Ruralne kuće	80	80	50	25	25	40	300
Ruralni obiteljski hoteli	50	100	150	100	100	0	500
Ruralni B&B	200	20	60	60	20	20	200
Ukupno	250	450	810	395	595	480	3000
Sada (hotel)			189		109	24	322
Sveukupno	250	450	963	395	704	504	3322

Izvor: Master plan SDZ, TZ SDZ, Split 2009.

Strategija razvoja ruralnog turizma Splitsko-dalmatinske županije na primjeru Dalmatinske Zagore predstavljala okvir za razvoj i rast novog turističkog proizvoda u području koje dosada nije bilo značajnije turističke tijskove. Provedbenim planom se definiraju zadaci, odgovornosti, razina prioriteta, vremenski okvir te odgovornosti za financijsku podršku. (TZ SDŽ 2009.)

4.3. Ruralni i ekoturizam Istre

Najveći broj registriranih turističkih seljačkih eko gospodarstava u RH je u Istarskoj županiji, koja ima 52% ukupnog broja kreveta seljačkih gospodarstava RH, te najdužu tradiciju u ruralnom turizmu. Županijska skupština Istre - odjel za turizam i Istarska turistička zajednica, kroz svoj Master plan turizma kreiraju 2004. novu koncepciju istarskog turizma uz sljedeće korake:

- kvalitetno restrukturirati postojeće turističke objekte
- unaprijediti dodatnu ponudu kroz organizaciju manifestacija (koncerti, izložbe, festivali, folklorne prezentacije), kreiranje biciklističkih, pješačkih i trekking staza, ohrabrivanje tzv. ekstremnih sportova (istraživanje špije, penjanje, mountaint biking i dr.)
- odrediti vrijednost ruralnih područja Istarskog poluotoka kroz selektivne razvojne programe kao što su agroturizam, ekoturizam, vinske ceste, gastro vodič, kušanje tartufla, tradicionalna lagana hrana i sl.

Ovaj pristup, koji je imao za cilj razvijanje turizma u svim dijelovima Istarske regije, rezultira je stvaranjem Istre kao maritimne ali i ruralne te eko turističke destinacije što osigurava ekonomsku revitalizaciju ruralnih područja kroz ekološku poljoprivrednu proizvodnju i tradicionalnu turističku uslugu. (Bačac R. 2004 85-87).

Glavni element za uspješan ruralni i eko turistički razvoj koji je najčešće i ekološki održiv bila je financijska potpora banaka a potom marketinška aktivnost na domaćem i

svjetskom tržištu u organizaciji TZ te domaćih i stranih touroperatora. Trenutno u Istri u ruralnom i eko turizmu postoji 126 domaćinstava različitih kategorija (agroturizam, ekoturizam, ruralne kuće za odmor, ruralni B&B, ruralni obiteljski hoteli, odmor na vinskoi cesti, kušaonice) uz snještajni kapacitet od 982 kreveta.

Razvoj ruralnog i eko turizma u principu treba sagledavati kroz nekoliko segmenata:

-Organizacija – potrebni su eksperti za različita područja, zaštitari prirode, arhitekti za vanjsko i unutarnje uređenje, restoratori za staro pokućstvo, etnologzi, vinari itd.

- Obrazovanje – treba osigurati stalnu edukaciju kroz škole i radionice za ruralni i eko turizam za početnike te one koji se već bave ruralnim turizmom.

- Financiranje – valja zadržati postojeće kreditne linije s niskim kamatama i ohrabrivati kako lokalnu, tako i nacionalnu vladu da sklope ugovore s komercijalnim bankama za nove kreditne linije (1-3% kamata).

- Zakonodavstvo – potrebno je donijeti i osuvremeniti legislativu o ekološkom i ruralnom turizmu, pravilima standardizacije i klasifikacije ruralnih domaćinstava koji će biti drugačiji od pravila koja vrijede za sobe i apartmane na obali. Također valja stvoriti mogućnost da se obitelji mogu profesionalno baviti turističkom aktivnošću.

- Marketing – online rezervacija, zajednička marketinška suradnja sa drugim europskim regijama npr. zajednički marketing Jadranskih i Mediteranskih zemalja grupacije ALPE-ADRJA i sl.

- Partnerstvo i prekogranična suradnja u eko i ruralnom turizmu su ključne jer se zajedničkim snagama mogu doseći bolji rezultati uz veći udio na tržištu, bolja organizacija, jednostavniji pristup tuoperatorima, zajednički napori za razvijanje eki i ruralnog turizma kao turističkog proizvoda, povećanje kvalitete, razmjena iskustava, zajednička edukacija itd. U Europi a posebice u zemljama EU već postoji preko-granična suradnja kroz više projekata posebice na polju marketinga, što je primjerce dio programa Jadransko Jonske inicijative i sličnih asocijacija.

5. ZAKLJUČAK

Relativno kratka ali bogata povijest turizma pokazuje da je na Sredozemlju i drugdje u svijetu najčešće ostvaren iznimni gospodarski pa i turistički razvitak no po formuli **“isplati se – štetiti okolišu – remeti lokalnu zajednicu”**. Očito je to bio kratkoročno pa i srednjoročno isplativ, ali **“dugoročno neodrživ koncept**. Ovakav **ekstenzivni razvoj**, naime, nužno otvara pitanje kako mora izgledati koncepcija ulaganja u turizam da bi ga lokalna zajednica i država odobrila, nevladine organizacije podržavale, a bankarski ustroj financirao. Drugim riječima, može li se nova **održiva razvojna kombinacija “isplati se – čuva okoliš, razvija lokalnu zajednicu”** ostvariti u turizmu. Očigledno je da je to sasvim moguće. Energija i voda se mogu dovesti, štedjeti i reciklirati ili proizvesti, a kruti otpad razdijeliti, rastvoriti, reciklirati i korisno upotrebiti kao sekundarna sirovina tako da okoliš ne strada. Suvremena prostorno-planerska rješenja

osiguravaju uklapanje u krajobraz objekta supstrukture uz optimalno trošenje energije. Kao i u tolikim drugim djelatnostima, i ovdje se može formulirati pothvat koji pruža odgovarajuću razinu usluge i čuva okoliš, a usto nije agresivan prema lokalnoj zajednici. (Klaric Z. 1994.)

Prepreka nema ni s obzirom na potražnju. Ljetni egzodus iz 70-tih i 80-tih posustaje. Nove potrebe posljednjih desetak godina stvaraju i novu potražnju koja traži manje, ali bolje, aktivnije i ispunjenije, cijeni čisti okoliš, autohtone ambijente, dobru domaću kuhinju i ne napućene krajoliprize. Sunce više nije imperativ, čak ni plaža, a umjesto poznatog trostrukog “S” traži se komunikaciju s prirodom i lokalnim stanovništvom kroz upoznavanje okruženja, prožimanje svoje kulture s lokalnom, očekuje uzvratni posjet itd.

U skladu s novim gledanjima stalno raste broj zaštićenih područja, u okviru afirimiranih nacionalnih parkova te posebno aktualnih rezervata biosfere koji se osnivaju već tridesetak godina na svim kontinentima radi cjelovite zaštite lokalne prirodne i kulturne baštine. Zahijeva se i sve aktivnije uključivanje lokalnog stanovništva uz uvažavanje njihovih interesa. Rezervat tako prerasta u **“regionalnu jedinicu održivog razvika”** (Sustainable Development Regional Unit – SDRU) i počinje ostvarivati kombinaciju **“isplati se – čuva – razvija”**. Uspiju li, SDRU će biti prvi potpuni primjeri održivog razvika na regionalnoj razini. Prihvatljivo rješenje zarade i zaštite prirodnih i antropogenih resursa našlo bi se tako upravo u turističkoj djelatnosti.

Dakle, upravo u sferi turizma provjerava se mogu li čovjek i priroda doći do kompromisa. Naime, radi se o djelatnosti čiji potrošci sve više podržavaju upravo ono što čuva okoliš i što ne remeti lokalnu zajednicu. Prirodni i antropogeni potencijali održivog turizma u Hrvatskoj unatoč dosadašnjim pogreškama, još uvijek su ogromni i neiskorišteni posebice oni u zaleđu i ekoturizmu. Ostale zapreke treba savladati **“kod kuće”**, u prvom redu one koje stvara neuređena država, odnosno ulagačka infrastruktura (Starac N. 1994., 77-80.).

Koncept održivog razvika turizma u hrvatskim uvjetima prepostavlja njegovo uključivanje u sveobuhvatno **planiranje gospodarskog i turističkog razvika** kroz proces **upravljanja okolišem**, ali i kompleksnim prostornim i sociogospodarskim okruženjem, kako u turističkim destinacijama, tako i na čitavom području Hrvatske.

Da je to vrlo složen zadatak, koji mora iz temelja **redefinirati dosadašnju praksu na nacionalnom ali i lokalnom planu**, govore dosadašnja iskustva prepuna promašaja, posebno kada je riječ o Jadranskoj regiji kao najvrijednijem turističkom prostoru Hrvatske. U tom smislu znakovita su upozorenja turističkih znanstvenika ekološke i kulturno-loške orijentacije (Babić I. 1993., Alfer D. 1995., Vukonić B. 1994., Geić S. 2000.....) koje je u zaključku shodno reinterpretirati.

“... Hrvatska se nalazi na povijesnom raskrižju, pa bi bilo potrebno na svim razinama prići svojevrsnim rekapitulacijama vizija i revizija. Trebalo bi, zapravo, napraviti inventuru dosega i promašaja zarad planiranja skladnije budućnosti, dakako ako je to više upoće moguće. Ponavljalo se bezbroj puta, dakako bezuspješno, kako ne treba sve

izgraditi u jednom pokoljenju. Treba ostaviti nešto i za potomke, ali i za druga živa bića. Uza sve, ne male nevolje i probleme, ovdasnji puk je sudbinski vezan uz ovaj prostor te treba nastojati oko njegove rehabilitacije i skladnijeg razvika. U globalnom makro pristupu treba se regionalno povezati oko ekološke zaštite akvatorija i šireg prostora priobala, otoka i zaleđa.

Ovo pokoljenje bilo je dužno pridonijeti uočavanju problema, raditi na širenju svijesti o potrebi čuvanja čovjekove okoline, suprotstaviti se kultu velikih brojeva. Za nadati se da će se pojaviti novi ljudi i mentaliteti koji će biti u stanju uhvatiti se u koštac s problemima što ih donosi sutrašnjica....“

ABSTRACT: ECOTOURISM AND SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT

This highly topical issue for future economic progress of the Republic of Croatia will be processed through the following operational matrix:

1. Theoretical approach to ecotourism in the context of looking at ecotourism as the latest selective types of tourism. This implies defining the basic components and principles of ecotourism in the tourist destination to satisfy ecotourists for merging with nature and indigenous culture of the local community tedious everyday urban life.
2. Modern environmental approaches in the society and ecotourism will be presented through a critical review of the relationship of local population and tourists towards the environment and the need for self-regulation and rational organization of society by respecting laws and elements such as the "boomerang effect", "carrying capacity", sustainable development etc.
3. Status and prospects of ecotourism in Croatia will be presented through the analysis of ecotourism development of the Croatian achieved with insufficient consideration of utilization of its potential for excessive over-orientation to the coastal resort tourism
4. The concept of sustainable development of tourism in sustainable ecotourism development, is supposed to produce tourism based on economic, ecological and social sustainability in accordance with the Charter for Sustainable Development of Tourism World Conference and many other international documents, which updated the one important issue for tourism development and supporting activities in Croatia.

Keywords: ecology, ecotourism, sustainable development, boomerang effect, carrying capacity

LITERATURA:

- Alfer, D.: Turizam-izbor radova, IT Zagreb 1995.
- Babić, I.: Prostor i njegova kriza, Vartal, Trogir, 1993.
- Bogunović, A.: Osnove ekonomike narodne privrede, Narodne novine, Zagreb, 1991.
- Carson, R.: Silent spring, Penguin Books, Harmondsworth, 1987.
- Ceballos-Lascurain, H.: Tourism ecotourism and protected areas, Mondiacult, Meksiko, 1990.
- CENORT: Centar za odgovorni i održivi turizam, Definicije ekoturizma, Beograd 2002.
- Ciffić, R.: Napredak i opstanak Razvoj i okoliš, FF Zagreb 1994.
- Delalle I Vodić po historiji i umjetnosti Trogira, Društvo za unapređenje turizma., Trogir 1936.
- Fortis, A.: Viaggio in Dalmatia, Venezia, 1774.
- Geić, S.: Menadžment selektivnog turizma, Sveučilište u Splitu, Split 2010.(u.t.)
- Geić, S.: Organizacija i politika turizma, Sveučilište u Splitu, Split 2007.
- Geić, S.: Turizam i kulturno – civilizacijsko naslijeđe, Veleučilište u Splitu, Split 2002.
- Geić S.: Sociogospodarski učinci međunarodnih putovanja na kulturno civilizacijsko naslijeđe Trogrske mikro regije, doktorska disertacija, EF Rijeka 2000.
- Geić S.: Klimatske prilike i zdravstveno rekreativni turizam na Trogrijskom primorju, Zbornik JAZU Zagreb, 1971.
- Geić S.: Atomaska elektrana, krah jadranskog turizma, Slobodna Dalmacija, Split, 1986.
- Klarić, Z. I Gatti, P.: Hrvatski turizam plavo, bijelo, zeleno- Institut za turizam, Zg., 2006.
- Krippendorf, J.: Die Landschafts-fresser; Tourismus und Erholungslandschaft, Hallwag Verlag Bern und Stuttgart, 1975.
- Pertot, V.: Teorija dispariteta, troškova, cijena i valuta, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
- Petrić, L.: Osnove turizma, EF, Split, 2002.
- Rougemont, D.: Budućnost je naša stvar, Književne novine, Beograd, 1989.
- Shakleford, P.: Sustainable Tourism in the post Rio context, Tourism of the 21st century, GMTS, Lanzarote, 1995.
- Starč, N.: Razvoj, održivost i ocjena ulagačkih podhvata, Zbornik znanstvenog skupa prema održivom razviku turizma u Hrvatskoj, Zagreb, 1994.
- Stipišić, L.J.: Dalmatino povišću pritrjena, Kantata, Festival dalmatinskih klapa, Omiš 1973.
- Travis, A.S.: Ekološke i kulturološke posljedice turizma, Naše teme br. 9., Centar V.B., Zagreb, 1983.
- IT Zagreb: Master plan razvoja turizma, TZ ŽSD Split 2009.
- Vanhove, N.: Application of the Cost Benefit Analysis of Tourism (AIEST), Guterhverlag, Berne, 1972.
- Vukonić, B.: Turizam u susret budućnosti, Ekonomski fakultet, Zagreb, 1994.
- WCST: 1995.
- Wood, M.E.: Ekoturizam, CENORT, Beograd, 2002.